

○ Tijgervelletjes en Shakespeare

- Over Zimbabwaans theater: 'message passing' en de paarse Jacaranda.

Van juli 2009 tot januari 2010 werkt Annette de Ruiter in Zimbabwe. Ze woont en werkt in Mutare, een provincie stad in de Vumba Mountains die Zimbabwe van Mozambique scheiden. Via ICCO (een organisatie voor ontwikkelingssamenwerking die zich inzet voor een wereld zonder armoede of onrecht) en de Stedenband Haarlem-Mutare is zij als 'young professional' aangesteld om de lokale theatersector te ondersteunen en verder te ontwikkelen. Een verslag over theater in het eerste decennium van de 21^e eeuw in Zimbabwe.

Annette de Ruiter

Sommige dingen zijn van nature met veel schoonheid gezegend, zoals het uitzicht uit mijn raam op de Vumba Mountains met de dagelijkse spectaculaire zonsondergang. Elke dag weer. Zonder dat ik - of iemand anders - dat vraagt, bedenkt of regisseert. Mijn uitzicht heeft iets mysterieus, dit schone aangezicht blijft mijn aandacht trekken en maakt me elke dag weer zielsgelukkig.

De vraag om de lokale theatersector in Zimbabwe te ondersteunen en verder te ontwikkelen is vanuit de

Mutarese theatersector een paar jaar geleden aan de zusterstad Haarlem voorgelegd. Zimbabwe is een onrustig land en er is dan ook wat tijd over heen gegaan voor er een definitieve toezegging werd gedaan. Er is sinds kort een eenheidsregering die weer een klein beetje hoop en rust biedt. Met de nadruk op 'een klein beetje'. Zimbabwe blijft roerig. En in al die roerigheid is er veel verloren gegaan.

Rhodesië werd in 1980 onafhankelijk verklaard van Groot-Brittannië en een lange, bloedige oorlog tussen het leger van Ian Smith en Afrikaanse guerrilla strijders kwam ten einde. Rhodesië werd weer een Afrikaans land, onder leiding van Robert Mugabe. Rhodesië werd Zimbabwe, de hoofdstad Salisbury werd Harare en het land kreeg een staatsinrichting naar Brits model. Mugabe heeft er echter nooit een geheim van gemaakt dat hij het liefst een eenpartijstaat had gevestigd. In 1998 besluit de regering om 1503 grote blanke boerenbedrijven te onteigenen. Vrijwel onmiddellijk daalt de graan- en maïsproductie dramatisch. De Zimbabwaanse economie stort in. Het werkloosheidspercentage stijgt tot 70 % en de Zimbabwaanse dollar verliest snel aan waarde. Schaarste en hyperinflatie domineren het begin van de 21ste eeuw. De schappen in de supermarkt zijn leeg, de Zimdollar is niets waard. En alsof de problemen op dat moment nog niet groot genoeg zijn, breekt er een cholera-epidemie uit die veel slachtoffers maakt.

Een roerige verkiezingsperiode breekt aan, de oppositie wint terrein, maar de uitslag wordt ter discussie gesteld.

Na bemiddeling door de Zuid-Afrikaanse Tabo Mbeki komt er overeenstemming tussen Mugabe en de oppositiepartij. In februari 2009 wordt een regering van Nationale Eenheid gevormd, waarin Robert Mugabe (Zanu-PF) en oppositieleider Morgan Tsangvirai (MDC) de macht delen. Wanneer de inflatie van de Zimdollar vervolgens in de miljarden procenten loopt, wordt in april 2009 de Amerikaanse Dollar als munteenheid ingevoerd. Zimdollars liggen sindsdien letterlijk op straat, maar de schappen in de supermarkten vullen zich weer langzaam. De belangrijkste levensmiddelen zijn weer verkrijgbaar, de eerste stappen naar een betere toekomst lijken gezet. En alhoewel een Zimbabwean - crisis of geen crisis- nooit op houdt met lachen, is er nog steeds veel om te behuilen.

Mutare, 19 juli 2009

Ongewone omgevingsgeluiden en bizarre dromen vechten om wie me definitief wakker mag maken na mijn eerste nacht in Mutare. Het is zondag en ik krijg een rondleiding. Ik word opgehaald door David: hij werkt voor de Stedenband Haarlem-Mutare op het gebied van gezondheidszorg. We crossen op onze mountainbikes eerst door het centrum van de stad. Van het theater naar het gemeentehuis en van het zwembad naar de internetpizzeria. Zimbabwe is duidelijk in Engelse handen geweest. Vlak naast mijn huis staat bijvoorbeeld het Courtauld Theatre: een klassiek Engels theater. Het is de afgelopen tien jaar bijna niet meer gebruikt, op de bar na.

Het grootste gedeelte van de bevolking van Mutare woont in de buitenwijken van de stad. Deze liggen redelijk ver buiten de stad; de Engelse overheersers wilden zo min mogelijk met de suburbs geconfronteerd worden. De huizen zijn klein en de families groot. We bezoeken onder andere een van de ex-schoonfamilies van David en zijn eigen piepkleine huisje. Overal krijgen we thee en vieze koekjes. Omdat het zondag is - en iedereen is hier gelovig – is iedereen met het geloof bezig. In kerken, op pleinen, basketbalveldjes of onder bomen, zien we groepjes mensen. En in de huizen die we bezoeken wordt over het geloof gepraat. Voor mij als ongelovige is dit meestal het moment dat ik maar wat met de kinderen ga spelen. Dat is de beste manier om De Vraag te vermijden. Een leven zonder geloof is voor deze mensen onvoorstelbaar.

Aan het eind van de dag ploffen we neer we op de bank bij de familie van Joseph. Hij werkt ook voor de stedenbandprojecten, maar dan op het gebied van sport. De deur wordt letterlijk plat gelopen door collega's, burens, kinderen. De televisie staat aan, iedereen is aan de buis gekluisterd voor het World Wrestling Tournament. Het is populair in Zimbabwe. En na een bezoek aan de kerk op zondagochtend is dit het favoriete entertainment voor menig Zimbabwean op de zondagmiddag. Als het worsteltoernooi afgelopen is, kijken we naar The biggest loser: wie verliest met veel zweet en drama de meeste kilo's? Dat ik in mijn huis geen televisie heb, vinden velen hier een groot gemis...

Naast mij op de bank zit Keaven. Hij is dichter, acteur, theatermaker en danser en ik zal de komende maanden nog veel met hem samenwerken. Ik kijk naar mijn nieuwe collega's die televisie kijken. Ik krijg iets te eten dat ik niet kan definiëren. Kinderen uit de buurt gluren stiekem door het raam en barsten in keihard lachen uit. Als Murungu, white person, op de bank bij Josephs familie blijk ik een echte bezienswaardigheid. Als ik naar de kinderen omkijk of iets zeg, krijgen ze de slappe lach. Of ze beginnen te springen, gillen en rennen weg.

De rest van de eerste week gaat het 'shaking hands' door. Met een delegatie van zes gaan we van de townclerk naar de burgemeester, van de directeur van de Arts Council naar de directeur van het museum en de directrice van de National Art Gallery en nog een handjevol mensen die iets betekenen hier. Deze bezoeken vinden over het algemeen plaats in kleine donkere kantoortjes waar altijd het wettelijk verplichte portret van de president aan de muur hangt. Meestal zijn er niet genoeg stoelen. Ik word dan voor het grote bureau van de belangrijke persoon in kwestie op een stoel gezet en de rest van de delegatie staat achter me. Er zijn telkens zeer officiële momenten, met uitwisseling van beleefdheden en beloftes. Telkens wordt benadrukt dat ik op het goede moment ben gekomen: het gaat beter met Zimbabwe en het zal alleen nog maar beter kunnen gaan. Om dit te illustreren wordt dan meestal gezegd dat de schappen van de supermarkt weer gevuld zijn en de rijen verdwenen. Over politiek wordt nooit openlijk gesproken. Of geschreven...

Gezien de omstandigheden ben ik verbaasd over de ambitieuze plannen, de professionele insteek en de omvang van de lopende theatrale projecten. Toch is de situatie onvergelijkbaar met de Nederlandse theaterpraktijk. Er is hier vaak geen computer, nooit internet, afspraken worden over het algemeen op de dag zelf gemaakt en iedereen laat zijn werk vallen als er iets tussen komt. Iedereen heeft stapels papier op zijn bureau en vergaderingen gaan gepaard met een gebed, thee en koekjes en duren minimaal 2 uur. Efficiency lijkt geen prioriteit en echte stress heb ik nog niet gezien. Te eten hebben, flauwe grapjes maken en familie gaan hier voor alles en dat is eigenlijk helemaal zo gek nog niet.

Mutare, 4 augustus 2009

Zimbabwe heeft zware tijden beleefd. Er is weer hoop, maar het verleden heeft zijn sporen achter gelaten. Van de acht theatergroepen die werkzaam waren ten tijde van de aanvraag voor samenwerking in 2006, bestaan er nog vier. Een aantal theatergroepen is simpelweg onvindbaar. Theatermakers zijn overleden, geëmigreerd of hebben werk gezocht dat hen wel een salaris kon garanderen. Hier kun je simpelweg niet leven van theater maken. En ook theaterbezoek is een luxe die de mensen zich in deze tijden niet kunnen veroorloven. Niemand heeft geld voor een theaterkaartje. Daarnaast heeft het grootste gedeelte van de rijkere blanke bevolking het land verlaten. Het klassiek Engelse Courtauld Theatre is om deze redenen buiten gebruik geraakt. Maar ook in de communities buiten het centrum van de stad (waar geen of heel weinig entree voor voorstellingen wordt gevraagd)

is niet veel theater meer te zien. Kunst en cultuur zijn geen speerpunten van de Zimbabwaanse regering en kunstsubsidies zijn schaars. Er is maar één cultuurfonds, dat met name groepen uit de hoofdstad Harare steunt. Het gaat dan in de eerste plaats om traditionele kunstvormen zoals dans. Kritische en vooruitstrevende theatergroepen komen hier zelden aan bod.

Het gevolg van de beperkte financiële mogelijkheden is dat er wordt gewerkt naar de vraag. Alle theatergroepen die *geen* voorstellingen in opdracht maakten, zijn opgeheven. Het theateraanbod dat overblijft, lijkt allemaal op elkaar qua stijl, vorm en thematiek. En vooral: de boodschap is vaak eenduidig en direct. In Zimbabwe vraagt een bedrijf bijvoorbeeld om een theatervoorstelling over HIV preventie, omdat het verloop in medewerkers wegens de ziekte te groot is. Een theatergroep maakt deze voorstelling en presenteert dit in de lunchpauze aan de medewerkers van het bedrijf. Theater is hoofdzakelijk een middel. Is het niet 'good for your english' dan is het wel 'message passing'. Aan elk idee lijkt een vraag van iemand met geld ten grondslag te liggen. Naast het tekort aan financiële middelen is er ook een groot gebrek aan training en scholing. De theatermakers die ik heb ontmoet zijn nieuwsgierig naar nieuwe methoden, maar traditie is belangrijk. Er is in Mutare geen theaterschool of theaterdocent te vinden. Daarnaast zijn de laatste vijf jaar alle kunstvakken, die toch al vrijwillig waren, uit het lesprogramma op de scholen verdwenen.

Mutare, 15 augustus 2009

De theatergroep Ngomadzepasi is gespecialiseerd in traditionele dans, maar de leden willen zich ook meer richten op theater. Ze wonen en werken met de hele groep in een voormalige 'beerhall'. In ruil voor iedere zaterdag een optreden in wisselende beerhalls, mogen ze de helft van de ruimte gebruiken om te slapen, de andere helft om te repeteren. Ik word buiten ontvangen en op een klein houten bankje voor een geïmproviseerd podium gezet. Daar willen ze één van hun dansen aan me laten zien. Terwijl de leden zich een moment terugtrekken, loopt de hele buurt uit. Als de leden van de groep (8 jongens en 1 meisje) één voor één omgekleed weer tevoorschijn komen, dragen ze niets dan een tiggervelletje.

Mijn wenkbrauwen schieten omhoog en mijn kaak valt naar beneden. Ga ik hier mee werken? Wat voor theater hebben ze dan in vredesnaam in gedachte? De dans bevat in mijn ogen veel seksueel getinte bewegingen, maar zo is het niet bedoeld, legt men mij achteraf uit. Overall om me heen kopiëren kinderen de bewegingen - en geloof me: dat ziet er heel grappig uit – of ze staren de white person aan. Later vertellen ze me dat traditionele dans voornamelijk entertainment is. Het theaterstuk willen ze gebruiken om het publiek iets te leren. De voorstelling die Ngomadzepasi in gedachten heeft moet educatief en grappig zijn, 'waarschijnlijk iets over cholera'.

Een dag later bezoek ik een 'shakespearedjambore' (alles op zijn kop met Shakespeare): een festival door de Engelse ambassade georganiseerd en gefinancierd waar jongeren van diverse scholen een scène naar keuze uit het werk van Shakespeare vertonen. De opkomst is indrukwekkend. Er zijn een stuk of twintig scholen vertegenwoordigd, allemaal keurig en strak in hun uniformen. De helft heeft de scène met de drie heksen uit Macbeth gekozen en dus zie ik tien varianten van *When shall we three meet again? In thunder, lightning or in rain?*

Mutare, 20 september 2009

Een voorstelling is niet van nature gezegend met schoonheid en toch kan een goede theatervoorstelling me nog meer in vervoering brengen dan welke zonsongang dan ook. Theater is voor mij een constructie waarin schoonheid goed gedijt. Er is een scheppend kritisch denken voor nodig. En een kritisch ontvangend vermogen van een publiek om de schoonheid te (h)erkennen. Schoonheid in kunst is er niet zomaar één twee drie. Er gaan bloed, zweet en tranen aan vooraf. Maar dan heb je ook wat! Schoonheid. Het is iets mysterieus; in vervoering raken, wegdromen, verbazen, vieren, verwonderen.

Bloed, zweet en tranen lijken in Zimbabwe dikwijls niet meer aan de kunst besteed. Het alledaagse leven slokt al deze sappen gretig op. Als het grootste gedeelte van de bevolking dagelijks bezig is met overleven, is deze geconstrueerde schoonheid dan een zeldzame luxe?

Kunst komt in de piramide van levensbehoeften vrijwel altijd onderaan. In Zimbabwe zijn de kunstenaars die koste wat het kost hun vak willen blijven uitoefenen zeldzaam: ze zien zichzelf genoodzaakt theater te maken dat de overlevingsstrijd dient. Kunst wordt in barre tijden meer een middel dan een doel. Het moet te verhandelen zijn om brood op de plank te krijgen. Het moet functioneel zijn.

Als het functionele in de kunst overheerst, zegeviëren praktische gedachten. Hier zijn geen luxueuze en onhandige elementen als theaterlicht, geluid, decor, kostuums. Er zijn ook vrijwel geen Zimbabwaanse dramateksten. Vaak schrijft een van de spelers de teksten van hun schaarse improvisaties met pen en papier uit. Deze scripts dienen de acteurs als een globale herinnering aan wat er ongeveer gezegd moet worden.

De kunst van het scheppen van een theatervoorstelling, bestaat voor mij uit het samenbrengen van alle delen die samen een perfecte constructie kunnen vormen: de juiste woorden samen met precies die beweging in combinatie met dat en dat licht... Het eeuwige zoeken en het zeldzame vinden. Het zoeken naar schoonheid, de kritische blik, het lijden soms, dat daarvoor nodig is. Maar in Zimbabwe heeft een theatergroep die uit HIV geïnfekteerde vrouwen bestaat niet altijd behoefte om te lijden voor theatrale schoonheid.

En dan de toeschouwer. Raakt de toeschouwer van de gemiddelde aidsvoorstelling in Zimbabwe nog in

vervoering? Als er nauwelijks meer aan de verbeeldingskracht wordt geappelleerd, maar keer op keer min of meer dezelfde beelden worden voorgeschoteld, is er dan nog sprake van een schoonheidsbeleving? Hier taalt het publiek niet naar een dergelijke artistieke zoektocht. Theater is een verzetje dat gratis verschijnt als je er op tijd bij bent. De vraag is of het kunst is.

Mutare, 7 oktober 2009

Het is een kort wandelingetje naar het Courtauld Theatre waar ik dagelijks theatertrainingen geef. Ik verlaat mijn huisje in het appartementencomplex Marlborough Court via de immer strak geboende galerij. Altijd zijn er kinderen aan het spelen op onze binnenplaats. Altijd roepen ze me na 'how are you?' en nog altijd beginnen ze te giechelen als ik antwoord. Ik passeer de zwaar beladen waslijnen achter ons huis en loop onder de grote Jacaranda richting de tuin van het gemeentehuis.

De Jacaranda's staat sinds twee weken volop in bloei. Mutare is veranderd in een lila-paarse stad. Dit is niet alleen een feest het oog, mijn buurjongetjes beleven er ook bijzonder veel plezier aan. Vanochtend stonden ze gierend en gillend onder de boom om zo veel mogelijk blaadjes te vangen. Ik blijf even staan, en besef dat de glimlach die zich op mijn bezwete gezicht nestelt er een is die een tijdje blijft. Ik vervolg mijn wandeling. Ik neem de short cut over het hekje de tuin in van het gemeentehuis. Het uitgesleten paadje verraadt dat heel Mutare deze short cut heeft ontdekt. Ik passeer de

vrouwen in de blauwe overals die in groepsverband deze tuin van het stadhuis onderhouden. Het lijkt of ze dagelijks een wedstrijdje doen wie mij het eerst aan ziet komen. Ze zitten dan ook vaker op een steen, muurtje of in het gras dan dat ik ze echt zie werken. Ze vragen me of ik hun vriendin wil worden. 'Tuurlijk'.

Ik stap over het prikkeldraad, steek de weg over - nog altijd vergeet ik dat ik hier eerst naar rechts moet kijken en niet naar links - door de tuin van de Queens Hall. Uit de verte hoor ik de vrouwen me nog naroeppen of ik hen niet wil komen helpen. 'Ik moet werken, ik ben al laat.' Maar aangekomen bij het theater besef ik weer eens dat 'laat' niet bestaat.

Ik zit op het muurtje bij de artiesteningang. Acteurs slenteren en druppelen binnen. Ik klets nog wat aan met een van drie beheerders. Alledrie zijn ze dagelijks in het theater te vinden en ze zorgen er voor dat Courtauld echt als mijn tweede huis aanvoelt. Mr Friendly is 64 heeft twinkelende oogjes en vertelt me af en toe hoe het was. Vroeger. Toen het theater nog open was. Toen er nog blanken waren. Toen er nog voorstellingen gespeeld werden. Toen Zimbabwe nog een rijk land was. Toen. Toen is nog niet zo lang geleden zegt hij dan en hij gaat weer ergens op een bankje zitten of een 'ronde' doen. Of neem Pati en Simon. Twee broers die met hun gezin in een van de kleedkamers wonen. Pati schildert af en toe een raamkozijn (als er geld is voor verf). Zo niet, ligt hij of backstage op de bank of kijkt hij naar mijn training. Simon werkte vroeger achter de bar en nu... Tsja wat

doet hij eigenlijk? Soms komt hij een van zijn kinderen halen. Zij bespelen Courtauld theatre als één grote speeltuin. Meestal zoekt hij Theresa van 7 jaar, een geboren actrice. Als ik les sta te geven is ze er af en toe in eens. Ze pakt midden tijdens de sessie mijn hand vast of staat ineens ergens in een hoekje stilletjes scènes na te spelen.

Kinderen die ergens zitten te spelen in een hoekje van het theater of in een doek op de rug van hun moeder vastgeknoopt zitten, zijn overigens geen uitzondering. Kinderopvang is een Westers begrip. Als ik dit niet toesta kunnen de vrouwelijke leden van de groep niet komen. Ze proberen hun kids af en toe bij burens achter te laten, maar als dat niet lukt gaan ze mee. Dit zijn meestal alleen de kinderen tot een jaar of twee. Daarna blijven kinderen hier vaak alleen thuis. Kinderen van drie passen op kinderen van twee en geen kind dat zich verveelt. Uren zie je ze in groepjes spelen met lege blikjes (lego), samengeknoppte plastic zakjes (voetbal), autobanden (trampolines) of lege verpakkingen (multi-inzetbaar). Het lijkt hier echt een eitje om een kind te hebben. Ze huilen nooit en ze banjeren schijnbaar zorgeloos geheel zelfstandig door het leven.

Om een uur of vier, vijf stop ik met mijn sessie. Ik geef iedereen een dollar voor de reis naar huis. Ik benadruk nog dat we volgende week graag weer een keer op tijd moeten beginnen en liefst echt met iedereen. Iedereen schudt elkaar weer de hand en vertrekt weer met stampvolle minibusjes naar communities buiten Mutare.

Ik zet me weer in het zonnetje en begin opnieuw met wachten. Dit keer op vrienden. Als we met genoeg zijn, voetballen we op het veldje naast het theater. Als de lucht donkerblauw wordt en mijn hoofd rood, is het tijd om weer aan mijn wandeling naar huis te beginnen. De vrouwen zijn al vertrokken, maar de kinderen zijn er nog. Vandaag vroegen ze me weer eens om een 'toy'. Mijn voorgangers hebben de kinderen speelgoed gegeven en dus verwachten ze dit van deze white friend ook. 'Ik heb geen toys, echt niet'. Ik denk aan de Jacaranda en ik daag ze uit voor een potje paarse blaadjes vangen. Weer gillen. Ik vang blij als een kind de paarse blaadjes op en vraag me af of er mooier speelgoed op de wereld bestaat dan deze grote paarse boom.

Ooit was dit land de graanschuur van Afrika en had het een rijk en divers cultureel leven. Nu is er vrijwel niets meer. Maar gelukkig zijn er ook nu nog geëngageerde groepen en creatieve geesten. Mutare is de derde stad van Zimbabwe; binnenkort bezoek ik de twee grote steden waar het theater de zware jaren meer doorstaan heeft en er kritischer met voorstellingen wordt omgesprongen. Theatremakers zijn hier dappere ondernemers, want censuur viert hier hoogtij. Alles wat je zwart op wit opschrijft of op een podium zet, kan worden gecontroleerd. Zo ook dit schrijven, trouwens.

Ik mis de Nederlandse schoonheid van het zoeken en het bloed, het zweet en de tranen die we vergieten in onze repetitieruimtes. Maar ik geniet van het ongecompliceerde en de praktische instelling van de

Zimbabweanse theatermakers. Zonder geld, zonder idee, soms zonder gevulde maag komen ze naar mijn trainingen om kennis te maken met mijn kritieken, mijn zoeken, mijn spellessen.

Samen op zoek naar Zimbabweanse schoonheid in de kunst. Er zijn dagen dat we samen gelukkig worden en onze aandacht naar het mooie en hoopvolle uitgaat. Andere dagen kom ik thuis en kijk ik behoeftig naar mijn dagelijkse portie schoonheid die zich door mijn raam aanbiedt. De Vumba Mountains met hun prachtige zonsopgangen.

Annette de Ruiters (1980) studeerde Theaterwetenschap aan de UvA. Ze is medeoprichter van het nieuwe cultuurpodium Studio K en was daar werkzaam als programmeur en bestuurslid. Ze werkt vanaf 2005 bij Het Syndicaat waar zij de educatieprojecten en randprogrammering ontwikkelt. Vanaf 2009 is zij op freelancebasis werkzaam op het gebied van educatie, programmering en projectontwikkeling. Op <http://annetteinzimbabwe.punt.nl> houdt Annette de Ruiters een blog bij over haar werk in Zimbabwe. Deze tekst is een bewerking van enkele teksten die op haar blog verschenen.